

TÄT OCH SOCIALT HÅLLBAR STAD

KOMPLEXA BEGREPP OCH ENKLA LÖSNINGAR?

2017-09-26

Av: Ekologigruppen

I stadsbyggnadsdebatten används hållbarhet och täthet nästan som synonymer och säg den kommun som inte vill vara tät, grön och socialt hållbar! Men när frågorna är komplexa och svårdefinierade – finns det några enkla svar?

Med en förtätning av våra städer och orter får vi chansen att använda mark och infrastruktur på ett mer effektivt sätt och samtidigt utveckla ett mer levande stadsliv. Så brukar det ju heta – men kan det bli för tätt? Både i min nuvarande roll som konsult och i mitt tidigare liv som stadsplaneringsforskare har begrepp som täthet, social hållbarhet och grönstruktur varit centrala frågor.

En varm vårdag vill många ta chansen att sitta i solen – men hur många människor, aktiviteter och funktioner får plats på samma plats? Foto: Ryan Locke.

Samtidigt frågar jag mig ofta vad det egentligen är vi menar med den täta staden. Och hur mycket plats får de sociala aspekterna i en marknadsstyrd, teknisk och byråkratisk planeringsverklighet som älskar att kvantifiera?

Inga enkla samband mellan täthet och stadens form

Förtätning som begrepp har använts sedan 30-talet. Det har varit en stadsbyggnadsstrategi för att motverka ineffektiv markanvändning med långa transporter (Berghauser & Haupt, 2005) och är idag så gott som synonymt med den hållbara staden. Både nationellt och internationellt har det slagits fast att den täta staden är den bästa vägen framåt. I EU:s Grönbok om stadsmiljön (1990) förespråkas ett stadsbyggnadsideal med finmaskiga nät av gator och gatuliv. FN:s Habitat Agenda (1996) framställer täthet som en central aspekt för ett effektivt användande av infrastruktur för bättre transporter, tillgänglighet och serviceutbud. Men trots de möjligheter täthet kan bidra med har vi inget exakt och självklart sätt att mäta den på som kopplar samman befolkning, form och användning. Invånare per ytenhet är det klassiska sättet att mäta på, men vad säger befolkningstäthet egentligen om stadsmiljö, service och möten?

Andra måttstockar för täthet är *bebyggelsestätheten* eller *exploateringstalet*, alltså förhållandet mellan den sammanlagda våningsytan (bruttoarean) i bebyggelsen och den totala markarealen. Eller varför inte *bebyggd markandel* som mäter den bebyggda ytan i procent och används för att beskriva relationen mellan bebyggd och obebyggd mark. Men ingen av dessa metoder säger särskilt mycket om stadens form och funktion. Pratar vi byggnadshöjd närmar vi oss form och volym, men säger fortfarande ingenting om vad som händer runt höga hus.

Ett av förtätningens mest centrala argument handlar om minskade transportbehov, men transport är helt beroende på stadens form, nätverk och kopplingar. För visst är det en täthet av platser och människor som kan möjliggöra minskade transporter, inte bara ett högt exploateringstal?

Social hållbarhet tar också plats

Social hållbarhet är ett annat begrepp som diskuteras och används flitigt i stadsplaneringsdebatten, ofta som något önskvärt men luddigt. Att begreppet i grunden handlar om ett samhälle där alla individer får sina rättigheter respekterade, en god livsmiljö samt rätten till inflytande låter såklart bra. Hur detta ska omsättas i fysisk planering är däremot inte alltid självklart.

I debatten om den täta staden tas de sociala aspekterna ofta upp – hur täthet kan bidra till fler sociala kontakter, livligare gaturum och bättre underlag för service. Samtidigt varnar både Boverket (2016) och SKL (2015) för täthetens utmaningar: trängsel, buller, brist på dagsljus och minskade grönytor. Flera av de utmaningar som särskilt pekas ut kopplar till den sociala hållbarheten: vikten av att utveckla stadsrummets attraktivitet och den sociala sammanhållningen. Det är viktigt att inte låta diskussionen kring social hållbarhet fastna i frågor om processer och dialoger utan även våga ta i de fysiska aspekterna av social hållbarhet. För det sociala tar plats. Att ha platser för möten tar plats, att ha en sammanhängande och diversifierad grönstruktur tar plats. Även picknickfält tar plats – kanske 1,5 x 1,5 meter – multiplicera det med en stadsdels befolkning vårens första riktigt varma dag så är det inte plats för så mycket mer i stadsparken.

I Vallastaden i Linköping har ett offentligt rum byggts upp runt ett vattendrag som även fungerar som dagvattenmagasin – ett bra exempel på hur sociala och ekologiska funktioner i staden kan stärka varandra.

Foto: Anna-Maria Larson.

Från komplexa begrepp till enkla lösningar

Så om både den täta staden och social hållbarhet är komplexa begrepp, finns då några enkla svar och lösningar? Ja, det finns det för mig:

1. Det handlar om prioriteringar. När konkurrensen kring mark som resurs blir allt hårdare gäller det att prioritera. Boverkets riktlinjer om 40 kvadratmeter per barn i förskolan (Boverket, 2015) är just bara en riktlinje, men är inte förskolegårdar med plats för lek och barns fysiska och kognitiva utveckling något av det viktigaste som finns? Idag är så kallade utsläppsgårdar vanliga. Den består ofta av en liten yta och ytterst lite – om någon – vegetation. Barnen hänvisas till parker som ibland ligger långt bort. Vi ser också många exempel när förskolor och bostadsgårdar ska samsas om samma yta, ett upplägg som tyvärr riskerar att bygga in konflikter. När våra hus blir allt högre blir även brist på solljus nere på gårdar ett allt vanligare problem.

2. Det handlar om att acceptera att även sociala aspekter tar plats. När vi planerar för rekreation vill vi ha platser att mötas, att få vara själva, för idrott och för vila, för hundägare och för hundrädda. Då finns det inte platser som kan passa för alla. Multifunktionalitet är ett viktigt begrepp inom grönstrukturplanering som innebär att platser kan ha många roller och att funktioner kan stödja varandra. Men trots att många funktioner kan och bör överlappa finns det en gräns. Öppen dagvattenhantering kan till exempel med rätt utformning också vara en plats som försköner stadsmiljön, men det betyder inte att den samtidigt kan vara picknickplats, förskolegård och stadsodling.

I San Fransisco har planeringsprogrammet From Pavements to Parks medverkat till att det idag finns fler än 50 så kallade parklets, parkeringsplatser som är omvandlade till temporära, gröna offentliga rum. Trots ett viktigt symboliskt

värde att ta plats från bilar och göra mini-parker är parklets i praktiken ofta utformade så de likar uteserveringar. Foto: Helene Littke.

3. Det handlar om att förstå begränsningarna hos viktiga gröna element som gröna tak, gröna väggar och pop-up parker. Gröna tak kan samla upp och fördröja dagvatten och kyla byggnader, men ska gröna tak vara ett komplement till bostadsgårdar ställs helt andra krav på tillgänglighet, säkerhet och gestaltning. Pop-up parker och gröna sommargångator har ett oerhört symboliskt värde genom att förvandla en grå parkeringsplats eller gata till ett vackert och kreativt offentligt rum. Men de riskerar också att bli semiprivata uteserveringar om de är för nära kopplade till restauranger och caféer. Som del av min avhandling undersökte jag San Franciscos parklet-program, ett planeringsprogram för temporära pop-up-parker, och där visade sig över 80 % av initiativen vara ledda av just restauranger och caféer (Littke, 2016). Trots reviderade designriktlinjer och konflikter har ett planeringsverktyg menat för att skapa fler och bättre offentliga rum fått en bitter eftersmak av smygprivatisering och gentrifiering.

Att skapa ett byggt bestånd av möjligheter istället för konflikter

Det vi bygger idag kommer påverka hur vi bor, lever och prioriterar för en lång tid framöver, och bör därför innehålla möjligheter att leva hållbart. Täthet på ett socialt sätt kan ge oss många möjligheter. Möjligheter till ett aktivt stadsrum genom en mångfald av människor, aktiviteter och platser. Möjligheter till ett minskat transportbehov genom närhet mellan platser.

Men trots att vi ofta diskuterar stadsplanering med de stora gesterna och lösningarna finns möjligheterna i detaljerna. Jane Jacobs (1961) beskrev redan på 60-talet hur fler entréer och mindre kvarter ökar den upplevda tryggheten genom att fler människor möts. Mer samtida forskning har visat hur infill-projekt kan få samma effekt (Kyttä et al., 2014). Idag har vi stadsbyggnadsforskning som pekar på att det är många små delar som skapar en hållbar stad (se till exempel Porta & Romice, 2014) genom att kunna förändras, genom variation och genom sociala möten och kontakter.

Forskning visar att barn som leker i en naturpräglad variationsrik utomhusmiljö är bättre på att koncentrera sig än de barn som vistas i en mer naturfattig miljö – ändå är det allt vanligare att vi bygger vi förskolor med minimala utsläppsgårdar och en total avsaknad av naturvariation. Foto: Krister Sernbo.

Placering och utformning av förskolor kan verka som en detalj då en hel stadsdel planeras, liksom vilka aktiviteter ett torg eller en park ska ha. Men saknar vi detaljerna och stirrar oss blinda på bostadsförsörjningsmål och projektekonomi riskerar vi stadsdelar där ingen vill leva eller där folk mår dåligt. Genom att bygga möjligheter och inte konflikter kan vi dra nytta av de många fördelar den täta staden har. Genom att se mark som resurs kan vi bygga mycket där det behövs för att kunna skydda rekreationsområden och jordbruksmark från exploatering.

Social hållbarhet må vara svårt att definiera, och svårt att mäta, men i grunden handlar det om en god livsmiljö för alla. Just därför är det något av det viktigaste vi kan jobba med och utveckla våra metoder och verktyg. Allt går inte att kvantifiera, men riktlinjer och mått är ändå viktiga. Förskole- och skolgårdar, gaturum, torg och parker är där livet i den täta staden levs, och liv tar plats.

Källor

Berghauer Pont, M., & Haupt, P. (2005) The Spacemate: Density and the typhomorphology of the urban fabric. Nordisk

Arkitekturforskning 2005: 4

EU's Grönbok om stadsmiljön (1990) Europeiska gemenskapernas kommission Green paper on the urban environment. Communication from the Commission to the Council and Parliament,

FN Habitat Agenda (1996) The Habitat Agenda Goals and Principles, Commitments and the Global Plan of Action; UN Habitat: Istanbul, Turkey, 1996.

Boverket (2016) Rätt tätt, En idéskrift om förtätning av städer och orter. Tillgänglig på:
<http://www.boverket.se/sv/om-boverket/publicerat-av-boverket/publikationer/2016/ratt-tatt/>

SKL (2015) Förtätning av städer, trender och utmaningar. Tillgänglig på:
<http://webbutik.skl.se/sv/artiklar/fortatning-av-stader.html>

Boverket (2015) Gör plats för barn och unga! En vägledning för planering, utformning och förvaltning av skolans och förskolans utemiljö. Tillgänglig på:
<http://www.boverket.se/globalassets/publikationer/dokument/2015/gor-plats-for-barn-och-unga-bokversion.pdf>

Littke, H. (2016). Revisiting the San Francisco parklets problematizing publicness, parks, and transferability. *Urban Forestry & Urban Greening*, 15, 165-173.

Jacobs, J. (2016). *The death and life of great American cities*. Vintage books: New York.

Kyttä, M., Kuoppa, J., Hirvonen, J., Ahmadi, E., & Tzoulas, T. (2014). Perceived safety of the retrofit neighborhood: a location-based approach. *Urban Design International*, 19(4), 311-328.

Porta, S., & Romice, O. (2014). Plot-based urbanism: towards time-consciousness in place-making. In C. S. Mäckler, Wolfgang (Ed.), *New Civic Art* (pp. 82-111). Sulgen, CH: Verlag Niggli.